

Längtan efter skönhet - om flickkultur förr och nu

*Dagens unga kvinnor
lever med liknande konflikter som sina mödrar,
samtidigt som deras livssammanhang innebär nya krav och möjlig-
heter. Detta visar Anne Scott Sørensen i sin analys
av dagens flickkultur. Hon utgår här
från psykoanalytisk teori, men främst från praktiskt
arbete med unga kvinnor i Danmark.*

Kan man påstå att unga kvinnor har en egen kultur, eller kanske flera olika egna kulturer?

Flickor får idag, liksom förr, ålders- och könsspecifika erfarenheter som tematiseras i olika kulturella sammanhang och ger kreativa yttringar. Idag exempelvis inom ungdomskulturerna, i "mainstream" kulturen, modet, mellan väninnor och i flickrummen. Här prövas, bryts och omformas kvinnlighetens historia i en rörelse som pendlar mellan kontinuitet och avbrott.

Flickgrupperna och väninnerrelationerna är flickornas förbindelselänk mellan familjerummet och dess intima relationer och ungdomsgruppen med dess mera utåtriktade, gemensamma aktiviteter – då inte minst det förförelsespel som tar plats på ungdomsscenen och i utbytet mellan könen. Väninnegemenskapen är en flickkulturell företeelse med långa traditioner bakåt och den löper tvärs över klassgränserna. Den förmedlar tradition och kontinuitet i såväl flickornas livshistoria som deras kollektiva historia. Men både ramarna kring och innehållet i väninnegemenskapen har ändrats under efterkrigstiden med erövringen av flickrummet, konsumtionen av mode och "main-stream" kultur och skapandet av, eller inriktningen mot, de nya ungdomskulturerna.

Väninnekulturen kan ses som ett slags bakgrund i den skiftande bilden av ung-

domskulturella rörelser. Den är uttryck för en särskild flickkultur som varierar historiskt, socialt och ungdomskulturellt – men som emellertid hela tiden befinner sig i ett växelspel med pojkarnas kulturella och estetiska yttringar. Därför kan den inte ses som en självständig kultur i så måtto att den existerar utanför, eller trots, de övriga rörelserna bland ungdomar.

Flickorna i och kring ungdomskulturen

Att skriva en köns ungdomshistoria är ett spännande projekt som är under utveckling i mötet mellan kvinno- och ungdomsforskningen. Det är ett projekt som får låta sig inskrivas i ett komplicerat mönster av historiska rörelser, vilka ibland sammanfaller, ibland konvergerar kors och tvärs mellan tradition och modernitet och könen emellan. Mot bakgrund av särskilt engelsk och tysk tradition inom ungdomsforskningen och i kritik av deras manliga forskningsperspektiv (Monika Savier och Carola Wildt 1978; Angela McRobbie och Monika Savier, 1982) har kvinnliga ungdomsforskare i Danmark skisserat ramarna för en sådan flickornas ungdomshistoria (Kirsten Drotner 1983, 1984). Flickornas anknytning till ungdomskulturen betraktas här i ljuset av deras könsspecifika drömmar och visioner så som de uttrycks i estetiska experiment. Inom ungdomskulturen undersöker

flickorna kollektivt den vuxna kvinnoidentitetens psykosexuella och psykosociala aspekter; dess historiskt givna förebilder och möjligheter, möjligheten att spränga dess ramar eller finna dess historiska riktning.

I ett utkast till en ungdomskulturernas historik (Angela McRobbie, 1976) används begrepp parallellkultur eller delkultur om flickorna i ungdomskulturerna. Jag anser inte att dessa begrepp fullt täcker dubbelheten i flickornas position, men den uttrycker åtminstone deras relativa underordning även inom ungdomskulturerna. *Relativa*, eftersom positionen inom ungdomskulturerna trots allt kan ses som ett allt större *synliggörande*: Medan flickorna inom 50-talets ungdomsgrupper – tex Teddy Boys och raggare – är förvisade till en position som ”brudar”, är de bland 60-talets mods, hippies, beatniks mfl mera synliga och självständiga. Detta uttrycks också i att unisexmodet uppkommer, som visar en glidning i relationen mellan könen och i bådas historiska identitet. Men positionen är också relativ på så vis, att dess historiska tendenser inte är entydiga utan varierar inom de olika ungdomskulturerna. Flickornas roll bland ”skinheads”, som är en modern ungdomsgrupp, är tex mycket traditionell.

Flickornas könsspecifika ungdomsuppor under 50- och 60-talen kan psykologiskt betraktas som en vägran att godta den traditionella kvinnorollen. Men det är samtidigt en vägran som tvingar motståndet att yttra sig i en pendelrörelse mellan rollens extrema ytterligheter: på 50-talet, ett ”överexponerande” av det feminina, och på 60-talet en avköning och maskulinisering – med undantag för ovannämnda modifieringar. Inom 70-talets punkkultur tycks flickornas motståndsyttningar börja röra sig i andra banor: nya möjligheter undersöks och kombineras i revolt mot de tabun och manliga fantasibilder som nu understöder kvinnomyten (häxa, hora, madonna etc). Samtidigt är dock punkflickorna i sitt provocerande dubbelspel av makt och vanmakt beroende av hierarkins ständigt nya ansikten; hierarkin mellan vuxna och ung-

domar, män och kvinnor, pojkar och flickor. Angela McRobbie uttrycker det sålunda, att den relativa dominansen inte så mycket beror på pojkarnas makt som på flickornas strukturellt betingade tradition att vara ”det andra” – dvs att vara primärt knutna till familjen. Detta yttrar sig konkret i plikter inom familjen och i en därav begränsad fritid, och psykologiskt, i bindning till familjen, såväl bakåt som framåt, samt i ett kontrollerat handlingssätt i nuet.

Väninne- och flickrumskulturen

I skuggan av de ledande ungdomskulturella grupperna lever den stora massan av flickor (också) ett mera tillbakadraget liv, som är strukturerat kring familjen och väninnerrelationen. Som länk mellan intimitet och sexualitet och mellan privat och offentligt liv har denna relation psykologisk betydelse under flickornas uppväxt, men ändrar karaktär under olika levnadshistoriska faser. (Anne Scott Sørensen, 1985¹).

Redan kring skolstarten är det karaktäristiskt att flickor organiserar sig i täta väninnerrelationer, vilka nästan har karaktär av ”parförhållande”. Relationen bygger på en identitetsgemenskap med sexuella övertoner, där ömsesidig spegling, intimitet och intensitet skänker trygghet, närhet och kärlek, men samtidigt hotar flickornas självständighet, deras autonomi. På det psykologiska planet är den en upprepning av den tidiga mor-dotter dyaden och kampen mellan behov av kärlek och behov av autonomi.¹ I det ”goda” väninneförhållandet (Birte Bech Jørgensen, 1985) sker en ömsesidig bearbetning av detta historiskt betingade dilemma i flick-socialiseringen, där flickorna lär sig att kombinera personlig integritet med täta relationer. I den ”dåliga” relationen däremot sker troligen en ömsesidig låsning och ett tillbagadragande. Det som avgör om en väninnerrelation blir en bra eller dålig erfarenhet är hur den upplöses. I periferin av varje förhållande mellan två väninnor finns en potentiell tredje part och konkurrent, vilken ofta under en tid fyller en funktion som projiceringsobjekt för flickornas egna (moderns)

önskade eller förträngda sidor – för att kanske till slut ändå bli ny ”bästis” till den ena av väninnorna. Inom en större flickgrupp sker hela tiden rörelser inom sådana här triangelstrukturer – och att vara den ständiga förloraren i detta spel, kan vara en mördande upplevelse.

I förpuberteten ändrar triangeln karaktär i och med att det andra könet dyker upp på scenen i form av någon fjärran och onåbar person som tex läraren, storebrors kompis eller, under efterkrigstiden, idolen. Väninnerrelationen är än så länge flickornas viktigaste relation och hotas inte av denna symbol för det andra könets närvaro; den är bara en förvarning och en förberedelse. Kännetecknande för idolen är att den är både kärleks- och identifikationsobjekt (precis som fadern, vid upplösningen av den tidiga mor-dotter dyaden) under en period då könsidentiteten ännu inte är fastlåst i bestämda handlings- och orienteringsmönster.

Den del av den kommersiella ungdomskulturen som använder idolen som centrum och anknytningspunkt, har därför främst betydelse för flickkulturerna i förpuberteten (Karen Borgnakke, 1983). Under denna period bevaras kärleken och närheten till väninnan, medan de erotiska möjligheterna tillsammans prövas visavi idolen i flickrummets trygga värld.

Förpuberteten kallas ofta ungdomens trotsålder. Denna benämning täcker den psykologiska iakttagelsen att ungdomar under denna period återupplever den preoidipala föräldrakonflikten. Hos flickor tar den sig ofta uttryck i en tillspetsad uppgörelse med modern kring teman som renlighet, mat, kläder mm. I denna frigörelseprocess fyller väninnerrelationen en viktig funktion, genom att skapa den plattform av trygghet och solidaritet att handla utifrån, som flickan fortfarande är beroende av.

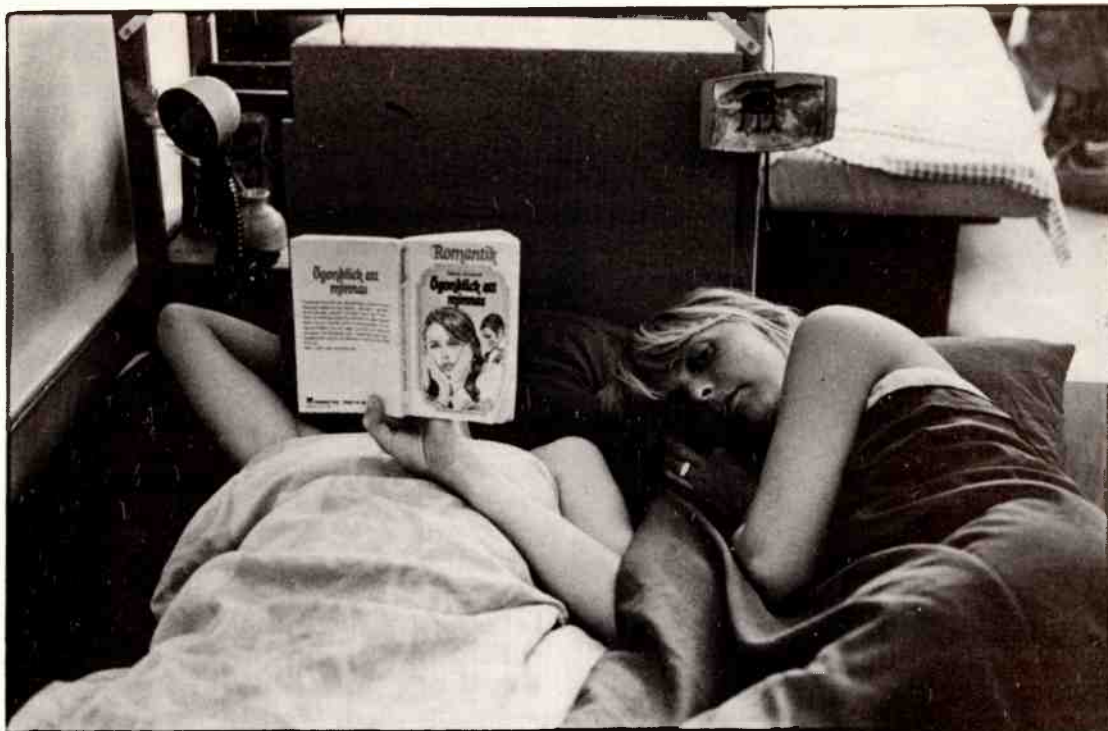
Vid övergången till den egentliga puberteten får det andra könet fastare konturer och en mera konkret betydelse för vännerkulturen. Flickorna svärmar nu ofta för klassens snyggaste kille eller någon annan jämnårig pojke i den kamratkrets som typiskt bildas i denna ålder. Puberteten är en

kristid i vänningemenskapen, och flickorna ingår ofta i flera ”flicktrianglar” samtidigt, vilket får till följd att det blir många brytningar och nydaningar i kamratkretsen. För den flicka som blir ratad i detta spel, kan krisen upplevas som en kärleks-sorg som får följder för hennes senare relationer till både kvinnor och män.

Förförelsespelet är under puberteten knutet till lusten inför själva spelet, snarare än till något egentligt sexuellt självförverkligande. Förförelsekonsten utförs som en narcissistisk självbespeglning som hör puberteten till, men som för flickan har en särskild, levnadshistorisk bakgrund. På grund av de narcissistiska sår som flickan tillfogas i en kultur där penis/fallos symboliserar makten och begäret, via så väl den tidiga mor-dotter relationen som den senare relationen till fadern,² kan hon under puberteten inte falla tillbaka på någon spontan kroppsglädje eller positiv självkänsla. I puberteten återaktiveras de tidigaste relationerna och upplevelserna, vilket för flickans del innebär ett ambivalent förhållande till sig själv som kropp och kön. Förförelsen tar sig därför uttryck i ett poängterande och en ”värdestegring” av det ”kvinnliga”, och i denna process fyller väninnan en viktig funktion som spegel och bekräftelse, liksom modet, som dras in i förförelsespelet.

När väninnerrelationen därför har en så stor betydelse under flickors uppväxt och för deras bildande av könsidentitet, beror det dels på den intimitetskultur som flickornas uppfostas i och till – och som vännerkulturen är ett självständigt utforskande av – och dels på förförelsen som utförs och utvecklas här, genom ömsesidig speglning och gradvis frikoppling.

I den sena puberteten eller den tidiga ungdomsfasen, sker en nedtoning av väninnans roll – ofta blir hon helt utfrysad till förmån för ett fast förhållande med en pojkvän. Men hon finns fortfarande i periferin, och dras kanske in i en gemenskap inom kamratkretsens ramar. Inom denna etableras ofta ett nätverk av rörliga triangelstrukturer, där det ständigt sker ett utbyte mellan och inom könen. Medan vännerkulturen särskilt är av vikt för flickans

Foto, Marie Nilsson.

psykos sexuella identitetsbildning, är inriktningen mot kamrat- eller ungdomsgruppen lika viktig för det psykosociala identitetsbildandet. Kollektiviseringen inom ungdomsgruppen stöder och förmedlar både den sexuella och den sociala autonomin, och ungdomskulturerna får nu väsentlig roll som symbolisk och handlingsriktande orienteringspunkt.

En grupp åttiotal flickor

När vi som vuxna kvinno- och ungdomsforskare arbetar med flickkultur förr och nu ställs vi inför problem som har att göra med projektmöjligheterna vad gäller såväl historiskt som aktuellt stoff. När vi arbetar med de aktuella flickkulturerna är det ett problem att behöva objektivra de flickor vi vill var solidariska med. Det mesta av den danska könsspecifika ungdomsforskningen finns inom den nyare skollivsforskningen (jfr Kirsten Drottners artikel i detta nummer). Där är forskare och pedagog en och

samma person och därför blir daglig samvaro och ett pedagogiskt perspektiv utgångspunkten för utvecklingen av en frigörande pedagogik för flickor. Mina egna erfarenheter av nutida flickkulturer har jag fått på en "ungdomsskola",³ där jag följt två olika flickgrupper under ett år och där jag tillsammans med tv kvinnliga lärare har utarbetat särskilda projekt med flickorna, vilka har utgått från deras erfarenheter, drömmar och visioner.

Flickorna är mellan 16 och 18 år, och har flera gemensamma nämnare. Först och främst är de elever från heltidsundervisningen, dvs de kommer för det mesta hit för att ta avgångsbetyg från grundskolan – oftast pga ett konfliktartat förhållande till grundskolan. De kommer dessutom allihop från de "lägre" socialgrupperna⁴ och oftast från en socialt/psykologiskt belastad familjesituation. En typisk situation är att de lever ensamma med sin mamma eller att de är placerade utanför hemmet och har primär kontakt med mamman. Alla tecken ty-

Foto, Marie Nilsson.

der på att de tillhör den grupp av flickor som inte får vare sig utbildning eller jobb.⁵ Det är ett slående konglomerat av nederlags-erfarenheter – socialt betingade och könsbestämda faktorer – som flickorna har att möta framtiden med. Och det kommer till uttryck i en ovilja att befatta sig med framtiden, i en utpräglad icke-planeringsstrategi – även om de befinner sig i skolan i ett mera diffust erkännande av att den är ett sista halmstrå för att man skall kunna få en plats i framtidssamhället.

Att tänka och handla på ett motsägelsefullt vis är ett typiskt sätt för flickorna att handskas med de paradoxer som de sitter fast i, som gör att de kan bevara en viss, trotsig självkänsla och tro på framtiden. Deras önskelista inför framtiden ser exempelvis ut så här: på första plats, önskan om ett ”spännande” liv som kan tillgodose deras subjektiva behov av utveckling, där-

näst gärna ett ”utmanande” arbete och till sist också gärna barn och ett ”stadigt sällskap” – som de dock inte vill vara gifta med. Denna prioriteringslista skiljer sig något från tidigare kvinnogenerationers – där 60-talets flickor förmodligen satte utbildning och arbete på första plats, prioriterade 50-talets en god make och friska barn. Oavsett om den är realistisk eller inte är drömmen uttryck för ett synliggörande på det subjektiva och individuella planet, som svarar mot det objektiva och kollektiva synliggörandet som ungdomskulturerna åstadkommit. Men samtidigt har flickorna bevarat drömmen om det lyckliga familjelivet – jämsides med en defaitistisk övertygelse om att de kommer att misslyckas såväl med att bli den perfekta modern som med att uppfylla kraven på det utmanande jobbet och det spännande livet.

Flickorna kommer till utbildningen från många håll. Ibland känner de varandra, mera sällan är de också väninnor. På skolan grupperas de i blandade grupper om ca 35 elever – och hela det spel, som har till syfte att bilda fasta relationer med en eller flera flickor och att pröva sig själva gentemot pojkarna, tar sin början. Ganska snabbt hittar flickorna varandra och bildar grupper, vilka är inbördes olika och uttrycker olika sätt att tackla såväl samvaron inom gruppen, som skolan och de egna möjligheterna i övrigt.

Detta är en process som på gott och ont slukar alla inblandade parters energi, och en av våra målsättningar med projekten har varit att ge flickorna utrymme och redskap för att tackla konflikter. Det har också varit vår målsättning att på ett positivt sätt ta tillvara deras olika sätt att möta tillvaron på, de olika ”levnadsstrategier”⁶ som finns bland flickorna.

Tre flickgrupper

Det är mycket svårt att generalisera över människor som man har dagligt umgänge med – och med ett så litet material. Ändå har jag försökt skissera tre karaktäristiska flickgrupper som idealtypiska kategorier, vilka förstås är otillräckliga för att beskriva

de enskilda medlemmarnas motsägelsefulla mångfald.

Punkflickorna: är de offensiva flickorna som har annorlunda, oppositionella åsikter – inte minst vad anbelangar flickors framtoning, klädsel och kunnande – som de vågar kämpa för. Just detta uppror mot vedertagna normer i ungdomsgruppen, har öppnat portarna för en social fantasi och kreativitet som är mest synlig i deras sätt att dekorera sina kroppar. Dessa flickor är typiskt de som kan välja en otraditionell väg i livet, och som har en realistisk syn på sig själva, skolan och de egna framtidsutsikterna. En klarsyn som emellertid också är förknippad med stora problem.

Punkflickorna är i minoritet, och isolerade i gruppen. De är ofta de mest socialt belastade och har ett yttre som – medvetet eller omedvetet – ”diskvalificerar” dem i det sexuella spelet mellan könen. Deras erfarenheter säger dem att de endast har sig själva, och eventuellt en väninna, att lita till och att de lösningar på problemen som de andra flickorna försöker finna inte kan användas av dem. De är därför också ensamma, utsatta och sårbara i en isolering som är delvis självvald och delvis påtvingad.

De sexuellt självframhävande flickorna: betonar sig först och främst sexuellt inom ungdomsgruppen. De är i blickpunkten och har ett utseende och – i den ringa grad ekonomiskt tillåter – en modekonsumtion som gör dem självmedvetna och okuvliga. De drar fram i grupp, är slängda i käften, dominerande och tillsynes livserfarna. Men avståndet mellan de övermodiga sexuella erfarenheterna och en desillusionerad känsla av att vara utnyttjad, sviken och ensam är inte särskilt långt. Dessa flickor har ofta ett förfutet som ”bråkstakar” i skolan; deras prestationer i skolarbetet är skiftande och okoncentrerade, och står inte i rimlig proportion till de omåttliga framtidsdrömmarna. I detta glapp mellan dröm och verklighet frodas dåligt självförtroende och ångest inför framtiden. Liksom hos punkflickorna finns hos den här gruppen en uppdämd vrede, som är diffus och ofta självdestruktiv, men som kan riktas offensivt – beroende på de

övriga levnadsomständigheterna. För den här gruppen av flickor kan vad som helst hända i framtiden – antingen blir de snabbt med barn eller också söker de sig ett arbete, som ligger i förlängningen av den sexuella iscensättningsstrategin och där de kan uppfatta sig själva som snygga och attraktiva och kanske ro hem en storvinst på äkten- skaps- eller arbetsmarknaden.

De tysta flickorna: är ett begrepp myntat av Marianne Kristiansen (1980), för att täcka en speciell personlighetsstruktur hos en stor grupp gymnasieflickor. Det kommer här att användas i en något vidare betydelse och täcka en rad inbördes mycket olika handlingsmönster och inriktningar, som dock har det gemensamt att flickorna för ett mera tillbakadraget och anonymiserat liv i gruppen. Beröringspunkten ligger i deras ”flickaktiga” uppträdande, som består i att alltid relatera sig till den givna situationen, personen eller relationen på ett nästan självutplånande sätt. Den tysta flickan är normsökande och handlar utifrån en längtan efter bekräftelse och trygghet. Hon väljer därför också den för flickor utstakade vägen och är präglad av romantiska drömmar inför framtiden. Hos den tysta flickan är upproret och ilskan dold under ett lager av anpassning som ofta har att göra med en grundläggande mindrevärdeskänsla (jfr Kristiansen 1980). De tysta flickorna är emellertid också ofta konstruktiva och ansvarskännande i gruppsammanhang. De är i all tysthet gruppens sammanhållande kitt.

”Vem är jag?”

I vårt första projekt utgick vi från temat Vem är jag? – fö tillsammans med pojkarna och de manliga lärarna, som vi också avslutade projektet ihop med. Under den mellanliggande, egentliga projektfasen var emellertid flickor och pojkar åtskilda eftersom vi och flickgruppen höll hus i en stuga som ligger en bit från skolan.

Idén med projektet var att skapa en idealisk upplevelse av flick-/kvinnogemenskap och att ta flickors styrka som positiv utgångspunkt – tillsammans och som olika individer med var sin potential. Projektet

skulle till stor del utfyllas av flickorna själva, av deras erfarenheter och kreativa lust. Samtidigt ville vi gärna försäkra oss om att deras historia, framtidsmöjligheter och det som vi kallar deras levnadsstrategier – dvs deras sätt att förvalta detta ”bagage” – systematiskt fokuserades. Projektet stod och föll därför med flickornas lust, vilja och mod att ge av sig själva – och med vår förmåga att balansera på den hårfina gränsen mellan projektarbete i gängse bemärkelse och en mera terapeutisk process. På förhand hade vi definierat denna gräns som skillnaden mellan att aktivera för-medvetna erfarenheter och att frilägga omedvetna upplevelser och känslor. Men vi var också medvetna om att denna gräns är flytande; att vi skulle röra oss i ett gränsland mellan terapi och pedagogik.⁷

Från vår sida hade vi delat upp projektet i tre punkter: 1) levnadshistoria – ett blottläggande av levnadslöpp genom att man gör stamträd och släkttavlor samt en diskussion om viktiga relationer: föräldrar, syskon, väninnor, killar mfl; 2) kvinnokroppen – avbildning av den yttre och inre kvinnokroppen och samtal om de ställen vi gillar / inte gillar, kvinnokroppens cykler och kvinnors sexualitet; 3) kvinnoliv och levnadsstrategier – möten med kvinnor som representerar olika val av levnad och en diskussion om olika kvinnoliv, personlighets- och levnadsstrategier.

Under projektet erfor vi att det fanns så mycket material i dessa ämnen att de var för sig hade kunnat fylla ut projekttiden. Samtidigt var redan denna ram uttryck för en stram strukturering och prioritering som vi gjort å flickornas vägnar, vilket ibland hade passiviserande inverkan. De arbetsmetoder vi valt att satsa på var en blandning av gemensamma rundor och grupparbeten, helst i grupper om två elever. Vi uppmanade flickorna att rita under de olika förloppen och diskussionerna, så att vi skulle kunna använda teckningarna senare under de gemensamma rundorna. Som jag senare skall återvända till, var detta en uttrycksform som det fanns stort intresse för bland flickorna; under diskussioner, genomgångar och övningar som var mycket när-

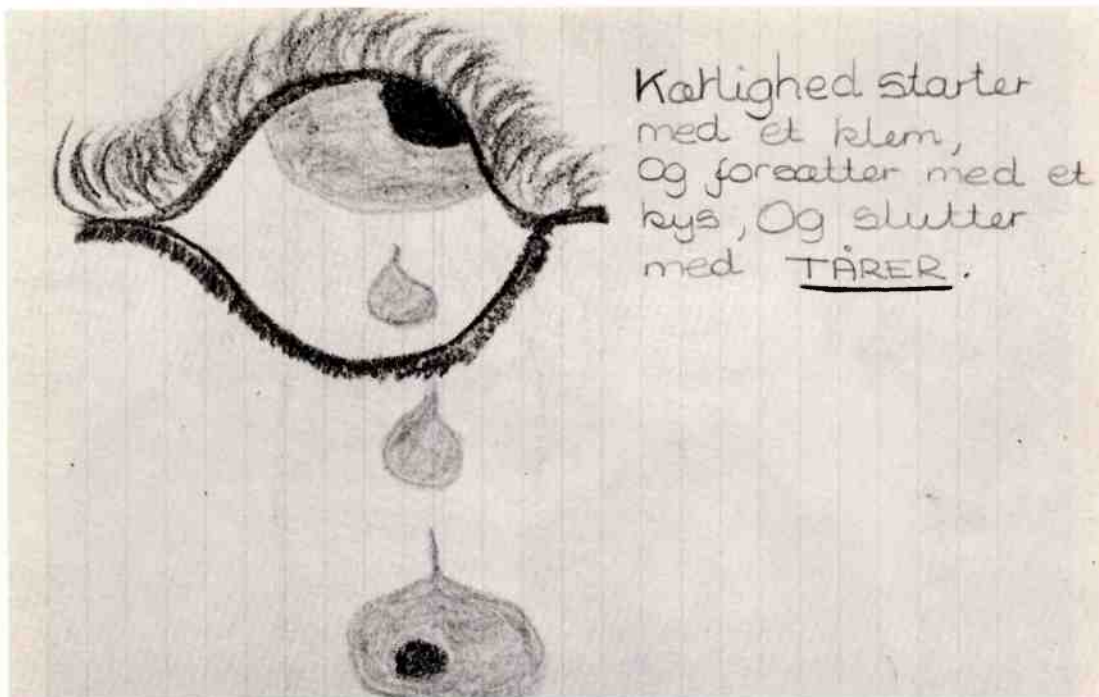
gångna, formligen sprutade man ur sig teckningar! I början skämdes alla för att visa upp teckningarna – det visade sig att det var en mycket skuldbelagd uttrycksform, eller en uttrycksform där man hade höga perfektionskrav vilka stod i strid med den faktiska, ”tekniska” nivån. Bara att erkänna och rasera dessa barriärer krävde en längre process, men det var en process som frigjorde massor av energi.

Som upptakt till det levnadshistoriska temat hade vi besök av en terapeut som lät oss göra en resa i fantasin tillbaka till barndomen och även skapade några kroppsövningar, vars innehåll var ”att ge” och ”att ta”, ”att avvisa” och ”att ta emot”, ”att säga nej” och ”att säga ja”. För några blev det en mycket stark upplevelse, som klart överskred gränsen till det terapeutiska – terapeuten fanns också hos oss hela dagen. För gruppen som helhet blev det en betydelsefull upptakt till resten av projektförloppet, eftersom det redan från början skapades en stämning av förtroende och solidaritet. Vi försökte hålla kvar upplevelsen under de följande dagarna, då vi började varje morgon med kroppsövningar och massage. Till en början provocerade detta fram våldsamt ångest och aggression och flickorna masserade varandra med uttryckslösa anletsdrag och stela fingrar. Under projektets gång framkom att rädslan att bli uppfattad som eller uppleva sig själv som lesbisk, ligger djupt i alla. Några av flickorna berättade om sina upplevelser – även sexuella – tillsammans med andra flickor. Mot slutet av projektet, då vi bla hade lärt oss ansiktsmassage grundligt, använde de flesta massagen avslappnat och lustfyllt – och ett fåtal vågade dela med sig av sin kunskap till pojkarna när vi återsåg dem.

Blottandet av de olika levnadshistorierna blev en mycket jobbig process för de flesta med många barriärer som skulle övervinnas. Vi var, trots vad vi visste om eleverna, inte förberedda på omfånget av splittrade familjer, flyttningar, skolbyten, institutionsplaceringar mm som fanns i gruppen. Man kunde tex bara göra halva släkttavlor för de elever, vars pappa var tabubelagt ämne i familjen. Och var skulle

Foto, Ingmar Jernberg.

Här och på följande sida teckningar från det tjejprojekt som beskrivs i artikeln.

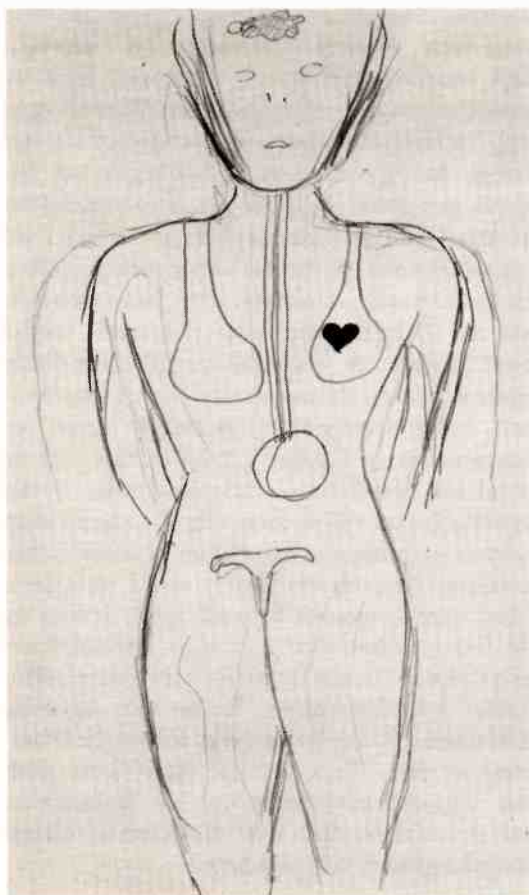
styv- och halvsyskon i en nästan oöverskådlig mängd placeras? För några höll det på att bli ännu en i raden av nederlagserfarenheter, men för de flesta var det en väsentlig, positiv erfarenhet att se de färdiga, vackert dekorerade och inramade stamträden och släkttavlorna. Det gav en överblick och distans, som gjorde att de kunde se sin egen historia ur nya vinklar. Det var också viktigt för alla att se att de faktiskt hade en likartad familjesituation och skolgång, trots att den kanske kunde synas och kännas kaotisk.

Jag har sedan arbetat med frågan om var dessa flickor kommer in i förhållande till psykoanalytiska teorier om flickors utveckling. Dessa har visserligen reviderats under det senaste decenniet i anknytning till kvinnörelsen, men de har fortfarande en inbyggd historisk eftersläpning och social skevhet. Jag upplever starkt att teorierna inte "räcker till" inför dessa flickor; de har tex inte alls haft den sorts varaktiga, intensiva väninnerrelationer som skisseras som

idealtypiska här ovan, även om utvecklingsförloppet är ungefär detsamma. Det har också avgörande betydelse att den "svaga" modern och den "frånvarande" fadern inte bara är symboliska utan konkreta realiteter i en annan bemärkelse än tidigare, i andra sociala grupperingar. Inom detta ämne finns inspiration att hämta, bla hos de tyska socialisationsteoretikerna, särskilt Thomas Ziehe, som speciellt har arbetat med ungdomsproblematiken i efterkrigstiden, men som varken har köns- eller klassindelade sina iakttagelser.

Kroppslighet och kärlek

Kvinnokroppen och kvinnors sexualitet var också ett ämne som i hög grad engagerade flickorna och som kunde ha tagit långt mer tid i anspråk. Det slog oss, hur paradoxerna i flickornas situation här kommer till uttryck i en splittrad kroppssyn. Tittar man på de avbildningar av den yttre och inre kvinnokroppen som flickorna gjorde, upptäcker

Kroppsteckning.

man ett genomgående drag: figurerna saknar händer och fötter och merparten av kroppen är målad med svart. Många har dock målat rött kring hår, bröst och stjärt som uttryck för en om än belastad så dock positiv könsmedvetenhet. Kroppsteckningarna är mycket tafatta – antingen ”pinn-gubbar” eller formlösa, tvådimensionella figurer – och kvinnliga könskaraktäristika är klichéartat återgivna och benämnda med nedsättande ord som fitta mm. Dessa teckningar och de fria teckningarna av hus, blommor, abstrakta former mm befinner sig på ett utvecklingsstadium som faktiskt hör till 7–8-årsåldern. (Samma fenomen iakttog vi hos oss själva, om än mindre tydligt.) Vi har senare funderat på vad förklaringen till det här kan vara, och funnit

att det kan bero på att flickornas självkänsla och spontanitet i en vidare omfattning blir stäckt i denna ålder – och med dem kanske även kreativitetens källor.

Det slog oss också att flickorna å ena sidan är långt mera sexualupplysta (angående tex abort och hygien), erfarna (av sexuellt umgänge) och självmedvetna (i det sexuella kroppsspråket) än tidigare kvinnogenerationer, men å andra sidan slåss med problem som bara alltför väl påminner om deras. Det handlar om själv- och kroppshatet (”den – den är den fulaste i världen” – om de yttre kvinnliga könsorganen); det handlar om sexualångest, oavsett om den uttrycks i askes eller promiskuitet, och det handlar om brist på grundläggande insikt i kvinnokroppens cykler, fysiologi och funktioner. I själva verket hade ingen av flickorna haft varma, nära sexuella upplevelser tillsammans med jämnåriga pojkar – däremot hade enstaka haft det med flickor.

Inspirerade av Helmut Hartwig (1983), avlustade vi temat med att två och två rita varandras kroppskonturer, och därefter fylla ut de egna kroppsytorna. Idén fängslade, och resultaten hängdes upp i klassrummet efteråt. De sätt som flickorna valde att arbeta på avslöjade en del typiska skillnader. Punktflickorna valde en symbolisk lösning av uppgiften. De fyllde ytan med kontrastverkande symboler, abstrakta former, starka färger och text. De andra flickorna valde i stort sett en naturalistisk lösning, dvs att återge väsentliga drag hos sig själva, tex klädsel. Efteråt blev de ändå själva förvånade över uttrycken i de samlade figurerna, vilka signalerade en del hitills okända förhållanden. En av flickorna blev exempelvis tillfrågad varför hennes träningsoverall hade blixtlåset uppdraget ända upp till halsen, så att den liksom dolde figuren. Hon kom därmed underfund med att hon alltid klädde sig i stora, knäppta blusar som dolde hennes överkropp, eftersom hon skämdes för sina bröst. En annan menade att hon hade återgett sig själv helt naturtroget, medan hon i själva verket hade ritat en förförisk servitris – en roll hon älskade och gärna ville se sig själv i.

Helmut Hartwig (1984), är en av få so-

cialisationsteoretiker som har arbetat konkret med ungdomars kreativitet, speciellt med teckningar. Han har funnit att det är ett genomgående drag hos flickor att använda blomornamentik – i motsats till pojkars maskinella konstruktioner – och detta drag var också genomgående i vår hög av teckningar. Hartwig ser häri ett uttryck för flickors speciella regenerationsbehov, som är format av såväl psykobiologiska som psykohistoriska villkor, särskilt det ”sår” som uppstår när flickan måste ge avkalla på den arkaiska modern.

Till temat kvinnoliv och kvinnliga levnadsstrategier hade vi bla inbjudit två ”vittnen”, som representerade två ytterligheter: medan den ena hade valt att leva ensam, dvs utan man och barn, i ett större kollektiv som också fungerade som arbetskollektiv, hade den andra valt en till synes mer traditionell väg – man, barn och arbete hemma. Ställda inför de två levnadshistorierna var den typiska reaktionen: Hur står du ut? Av diskussionen efteråt framgick först och främst en djup ambivalens inför parbildning/äktenskap och familjeliv: å ena sidan kunde ingen av flickorna tänka sig att leva utan man och barn, för vad skulle då hända när man blev gammal – gamla har väl inga vänner? Å andra sidan är deras egna erfarenheter av familjen präglade av saknad, nederlag och desillusion – och de har mot denna bakgrund också en ”förnufvig” inställning till äktenskapet, vilken innebär att man inte kan satsa på ”den ende” och att man måste lära sig att stå ensam som kvinna. En av konsekvenserna är att man ändå har uppskrivade förväntningar på den stora kärleken, de mätta barnen osv – men att det strax under ytan ligger en defaitistisk övertygelse om att man kommer att misslyckas. Deras tankar kring parförhållande och moderskap är präglade av denna schack-matt-ställning, som de anser sig själva vara i, och den präglar också deras sätt att se på sitt yrkesverksamma och aktiva liv i övrigt. Flickornas självsyn är – liksom deras kroppssyn – splittrad och djupt ambivalent.

Från första dagen, då vi tog med oss sovsäckar, tjocka sockor och lediga plagg,

hade det skapats ett kollektivt, psykiskt rum som bäst karaktäriseras som en ”kuvös”. Det märktes tydligt att flickorna njöt av situationen och utnyttjade den till att bygga upp en förtrolig samvaro. Samtidigt låg det också många latenta spänningar på lur inom gruppen; spänningar som orsakades av konflikter mellan väninnor – vilka i sin tur orsakades av en kärlekstriangel mellan en av flickorna, klassens Don Juan och resten av flickgruppen som potentiell tredje part. Flera av diskussionerna handlade egentligen om denna andra nivå av samvaron. Inför denna känslomässigt ”heta” situation var det svårt att hålla fast vid de ideal om solidaritet och gemensam styrka som flickorna själva formulerade. Samtidigt belyste situationen konflikter och förtäckta kommunikationsstrategier inom gruppen. Med utgångspunkt från en utvärdering av de diskussioner som spåret ur, lyckades vi i alla fall närma oss de reella ”förbindelselinjerna” i flickgruppen. Vi lät den aktuella schismen bli utgångspunkt för en bearbetning av den ”flicktypiska” konflikten mellan trygghetsbehov/behov av bekräftelse och det nödvändiga i att markera meningskiljaktigheter och olikheter.

Pedagogik och terapi

Under projekttiden befann vi oss alla i ett gränsland som gjorde det svårt att utvärdera projektets förlopp; vi möttes av såväl positiva som aggressiva reaktioner från flickorna, liksom vi själva var ömsom förtjusta, ömsom osäkra. Den genomgående reaktionen i gruppen var befrielse över att vara borta från vardagens gängse spel och bara vara sig själv. ”Det har varit den bästa veckan i mitt liv”, sa en av flickorna efteråt.

De mest osäkra och skiftande omdömena kom från den ”sexuellt självframhävande” gruppen av flickor. De hade svårt att kasta av sig rollen och slappna av – men var naturligtvis också de som hade mest på spel i den aktuella konflikten i gruppen. Vid vår utvärdering blev de synligt irriterade över att behöva formulera något som för dem snarare varit en upplevelse än en lärdom, och det slutade närmast i kaos. Vid en extra

utvärdering, efter projektförloppet, fann alla flickorna tillsammans en väg ut ur dilemmat på ett mycket fint sätt, genom att koncentrera sig på att solidariskt lösa de problem som en av dem beskrivit under en inledande runda.

Denna flicka hade tidigare haft en tydlig outsiderroll i gruppen och hade också varit ett stort problem under projektet. Det visades nu prov på en fantastisk social fantasi och inlevelseförmåga i förhållande till de problem som hon visade på. Under tiden därefter bemöttes hennes återfall till sin mer eller mindre självvalda exil med stort tålamod och en god portion humor av de andra, och blev därför också alltmera sällsynta.

Under vår egen utvärdering enades vi om att projektet i alltför hög grad varit styrt av oss, utan att vi därför nått så långt som vi hade tänkt oss. Vi enades också om att det därför kanske vore bättre att en annan gång antingen satsa på själva processen eller på att uppfylla några mål (i detta fall ett mera systematiskt blottläggande av olika handlingsmöjligheter efter skolan). Efteråt har vi också kommit fram till att processen var långt mera terapeutisk än vi hade planerat och vi har sedan arbetat mycket med förhållandet mellan pedagogik och terapi, och i synnerhet i relation till feministisk pedagogik och terapi. I samband med detta har vi särskilt intresserat oss för den kvinnliga lärarens roll och överföringsrelationen mellan lärare och elev. Det är självklart att vi hela tiden blir testade – och att dessa tester i hög grad handlar om förtroende. Vi tror att en av de viktigaste uppgifterna därför är att skapa en relation, där flickorna kan sas lära om en del sociala erfarenheter; att skapa en relation där accepterande, förtroende och engagemang inte utesluter kritik, konflikter och olikheter. Detta är naturligtvis inte något som kan hända på en eller två veckor, utan det måste byggas upp under en längre tidsrymd. Det är samtidigt viktigt att av-professionalisera rollen och ge av sig själv som vuxen, självmedveten och inkännande kvinna – utan att för den skull ge upp sin personliga integritet.

Så vitt jag kan se, finns åtminstone tre viktiga beröringspunkter mellan feminis-

tisk pedagogik och terapi, vilka i övrigt är två vitt skilda processer med olika arbetsmetoder, mål mm:

- det är nödvändigt att arbeta med flickors historiskt präglade dilemma mellan kärlek och autonomi, genom det sätt man som terapeut respektive pedagog etablerar relationen på och genom de värderingar och normer som man ställer upp för samvaron;
- det är viktigt att ställa flickornas bakgrund i ett nytt ljus som bla visar att det finns handlingsmöjligheter och att dessa (också) är resultat av personligt ansvar/val;
- processen måste utmyнна i ett handlingsperspektiv och ett realiserande av handlingsmöjligheter, som är (kvinno-)politiskt förankrade.

Längtan efter skönhet

Jag anser att ett genomgående tema både i flickkulturerna och i flickors kreativa produktion är längtan efter skönhet. En längtan efter att upphäva alla låsningar och gränser – inte minst mellan könen – och ett sökande efter andra möjligheter, där människor inte är hänvisade till låsta (köns-) roller eller livsmönster. I flickornas teckningar är detta kanske mest uttryckt via regenerationsbehovets harmonisträvan – men tex i punkkulturen också som en medveten estetisk behandling av motsättningar, konflikter och ambivalens i flicklivet. Flickkulturerna uttrycker ett ständigt prövande och utforskande av gränserna för kvinnlighetens historiska utvecklingsmöjligheter, även där de vid första påseende ser ut att vara ännu en låsning och självbegränsning, som tex i väninnekulturen.

Inom flickkulturerna skapas hopp, visioner och möjligheter för framtidens kvinnor, och det är nu särskilt viktigt att utbyta erfarenheter mellan den kvinnogeneration som deltagit i den nya kvinnorörelsen och den nya generation kvinnor som skall förvalta detta "arv", om än utifrån radikalt skilda levnadsbetingelser.

För dagens unga kvinnor kan målen inte längre vara lika entydiga som för den förra generationen: att erövrå nya livsrum, som arbetsmarknad, utbildning, politik mm.

För det första, eftersom många av dessa möjligheter idag är uteslutna; för det andra, för att de har sett priset för denna strategi i sina egna mödrars levnadshistoria. För den nya generationen kvinnor är möjligheter och val en långt mera komplicerad och total storhet – och de varierar också i hög grad socialt. För flickorna på skolan tex, är det ett stort glapp mellan å ena sidan de storslagna framtidsdrömmarna och kraven på dem själva och deras liv och å den andra de reella möjligheterna. Deras längtan efter skönhet blir lätt en flykt från realitetens värld in i en dröm- och fantasivärld, där man står ut med paradoxerna. Att förena drömmarna med ett konkret, handlingsinriktat perspektiv är deras livs utmaning, vilket tematiseras om och om igen i deras kreativa uttryck och i flickgemenskapen.

Översättning: Maria Lidman

NOTER

- 1 Särskilt psykoanalytikern Helene Deutsch har forskat i sambandet mellan det tidiga förhållandet mellan mor och dotter och flickors väninnerrelationer (1944 och 1968). Hon refereras flitigt av Bjerrum Nielsen (1983) och Scott Sørensen (1985). Det skulle ta för stort utrymme att här komma in på de psyko-dynamiska krafter som medverkar i flickors psyko-sexuella utveckling – därför hänvisar jag till *Kvinnvetenskaplig tidskrift*, temanumret om kvinnopsykologi, 1/85 (särskilt Frithiof Patricia). Helene Deutsch anser att flickors karaktäristiska väninnerrelationer kan ses både som en vidareutveckling av och ett lösgörande från den tidiga mor-dotter dyaden, eftersom formen av denna relation återupprepas, medan modern som konkret person utbyts mot väninnan. I både mor-dotter dyaden och väninnerrelationen ligger konflikten mellan beroende/förtrolighet och autonomi – en konflikt som bottnar i kvinnlighetens ”konstitutionella” och kulturella grund. Helene Deutsch har varit närmast tabubelagd inom den nya kvinnorörelsen pga sina reaktionära åsikter om vad som är biologiskt i det kvinnliga. Läst mot bakgrund av den kritiska återgången till psykoanalysen, samt mot bakgrund av senare, kvinnliga psykoanalytiskt inriktade forskare som J Chasseguet Smirgel, Carol Hagemann-White mfl, anser jag att hon har en
- del spännande analyser av tex flickors pubertet, vilka inte finns hos någon annan.
- 2 Även här vill jag hänvisa till ovan nämnda litteratur angående en fördjupning av flickans psyko-sexuella utveckling och den ambivalens inför det egna könet och den egna kroppen som här utvecklas. Hos de senare kvinnliga psykoanalytikerna, som tagit upp den klassiska psykoanalysens teori om kvinnligheten för revidering, har man särskilt koncentrerat sig på det tidiga mor-dotter förhållandet, vilket varit otillräckligt belyst av Freud. På framtiden ligger en närmare undersökning och revidering av hans analys av flickans oedipala stadium, och därmed en omvärdering av far-dotter förhållandet. Det är emellertid också ett ”hett” ämne – jfr de senaste årens debatt om incest. Inte desto mindre tror jag att det är avgörande för flickans utveckling att hon inte heller här kan få någon direkt bekräftelse på det egna värdet som kropp och kön.
- 3 ”Ungdomsskolan” (”ungdomskolen”) tillhör området Fritidsundervisning och Vuxenutbildning. Den rymmer ett brett spektrum av ungdomsaktiviteter, häribland även heltidsundervisning på 9:e och 10:e klassens nivå för 16-18-åringar.
- 4 Det danska Socialforskningsinstitutet har delat in befolkningen i fem socialgrupper efter inkomst, status m.m. De ”lägre” socialgrupperna är grupp (III), IV och V.
- 5 Jfr en större undersökning om ungdomars utslussning efter folkskolan, gjord av Lise Togeby (1983), vilken visar att just unga (flickor) ur socialgrupp IV och V är de som är mest utsatta för bristande utbildning och arbetslöshet i dagens Danmark.
- 6 Jag har inte funnit något bättre begrepp för att uttrycka hur flickors handlings- och orienteringsmönster kan betrakats som ett sätt att ”förvalta” en given bakgrund och en möjlig framtid, dels medvetet, men framför allt omedvetet.
- 7 Detta ”gränsland” har varit tabu såväl i den kritiska, pedagogiska debatten som i de senaste årens diskussioner om flickpedagogik, med undantag för hos Marianne Kristiansen (1980). Vi har därför inte haft någon pågående debatt till hjälp för ett klarläggande av förhållandet mellan (feministisk) pedagogik och (feministisk) terapi, något vi fn arbetar vidare med. Delar av ovanstående beskrivning av flickprojektet återfinns i en litet anorlunda form i Anne Scott Sørensen mfl (1985).

LITTERATUR

- Bech Jørgensen Birte, *Noget med mennesker eller noget på et kontor*, Samfundsfagsnyt, København, 1985.
- Borgnakke Karen, "Ungdomskultur - popkultur". J: Rolf Boström mff (red), *Ung nu*, Odense, Erhvervsskolernes forlag, 1983.
- Bjerrum Nielsen Harriet och Kirsten Larsen, "Venindeforholdets psykologiske betydning i puberteten". I: Anette Steen Pedersen og Inger Frimodt-Møller, *Piger i gymnasiet og på H.F.: Overlevelse eller frigørelse*, Gadstrup, Emmeline, 1983.
- Deutsch Helene, *Selected Problems of Adolescence: With special Emphasis on Group Formation*, London, The Hogarth Press, 1968.
- Drotner Kirsten, "Hvor farver punkerne hår?" *Bidrag*, nr 17 (1983).
"Piger og ungdomskultur eller historien om at sole sig i usynlighedens skær". I: Claus Clausen (red) *Ungdommens historie*, Tiderne Skifter, København 1985.
- Frithiof Patricia, "Psykoanalytisk teori och kvinnors identitetsutveckling", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 1/85.
- Hartwig Helmut, *Jugendkultur: Ästhetische Praxis in der Pubertät*, Reinbek/H. Rowohlt, 1980.
"Om brugsværdien af billedmæssige symboler for unge og ungdomsteoretikere". I: Bjerg/Elle (red), *Ungdom, socialisation og narcissisme*. København 1982.
- Kristiansen Marianne, "De stille piger", *Kontext* nr 40 (1980).
- McRobbie Angela og Jenny Garber, "Girls and subcultures: An Exploration". I: Stuart Hall and Tony Jefferson (red), *Resistance through Rituals*, London, Hutchinson, 1976.
- McRobbie Angela og Monika Savier (red), *Autonomie, aber wie? Mädchen, Alltag, Abendteuer*. München, Verlag Frauenoffensive, 1982.
- Savier Monika og Carola Wildt, *Mädchen zwischen Anpassung und Widerstand*, München: Verlag Frauenoffensive, 1978.
- Scott Sørensen Anne, "Pigekulturer: intimitet, forførelse og skønhed". I: Joy Bai mfl (red) *Ungdomskultur: en årbog*, Borgen, København 1985.
"Piger og pubertet". I: Mette Bryld og Nina Lykke (red), *Kvindespor i videnskaben*, Odense Universitetsforlag, 1985.
- Scott Sørensen mfl, "Drengene er ikke længere nødvendige til at lave børn med. Et pige- og drengeprojekt i ungdomsskolen", *Unge pædagoger* 7/85.
"Pigepædagogik", *Unge pædagoger* 7/84.
- Togebly Lise, *De fik hverken uddannelse eller arbejde*. Politica, Århus 1983.
- Ziehe Thomas, *Pubertät und Narzissmus: Sind Jugendliche entpolitisiert?* Frankfurt/M, Europäische Verlagsanstalt, 1975.
- Ziehe Thomas og Herbert Stubenrauch, *Ny ungdom og usædvanlige læreprocesser*. Politisk Revy, København 1983.

SUMMARY

*Longing for beauty –
on past and present girls' cultures*

The article introduces a discussion of the concept of girls' and young women's culture(s), where girls' characteristic female friendships are considered as gender-specific forms of organization within youth culture. The main function of youthful female friendships is to establish links between the domestic area/intimate relationships and the youth group/outerdirected, public activities – not least with regard to sexual, seductive games taking place in the youth scene. In young women's lives female friendships develop through time as movements of triangular structures where girls and representatives of the other sex are involved. These structures involve an area of tension between intimacy and seduction. Finally the friendships of girls are viewed with regard to early mother-daughter relationships – and consequently the girls' own prospective motherhoods – and as ways of psychologically mastering women's historical dilemma concerning love/dependence versus autonomy.

The discussion is then focused upon a specific group of girls within adult education ("ungdomsskole") and on various forms of communication and life strategies that they represent – eg punk-oriented girls, sexually demonstrative girls and "quiet" girls ("stille piger"). What the group has in common is that current paradoxes within the girls' lives (these particular girls had poor educations and were out of work) resulted in contradictory patterns of action and orientation and split self-and body images. The article describes a specific project

forts s 61

forts från s 47

conducted with this group of girls, the idea of which was to provide the girls with tools with which they could handle social and personal conflicts and find ways of countering the habit of not planning for the future. On the basis of this girls' project the relevance and content of a feminist pedagogics is discussed.

Anne Scott Sørensen
Center for Kvindestudier
Odense Universitet
Denmark